

Sosyoloji Derneği, Türkiye

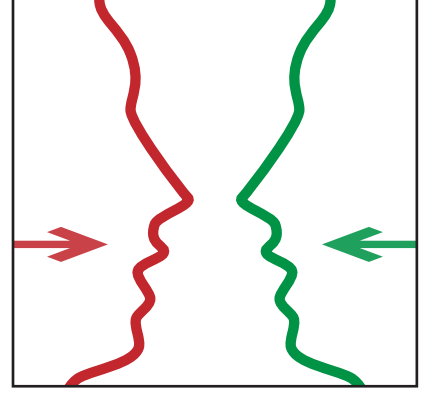
Sosyoloji Araştırmaları Dergisi

Cilt: 15 Sayı: 2 - Gz 2012

Sociological Association, Turkey

Journal of Sociological Research

Vol.: 15 Nr.: 2 - Fall 2012

Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol

İlknur YÜKSEL-KAPTANOğLU
Banu ERGÖÇMEN

ÇOCUK GELİN OLMAYA GİDEN YOL**İlknur YÜKSEL-KAPTANOĞLU***
Banu ERGÖÇMEN****Öz**

Bu çalışma, Türkiye’de çocuk yaşlarda yapılan evliliklerin önlenmesine yönelik mücadeleye, çocuk gelin olmaya giden yolda etkili olan faktörleri ortaya koyarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, resmi nikahın yanı sıra dini nikahla yapılan evliliklerin de dikkate alınmasıyla çocuk gelinlere ilişkin özelliklerin gerçeğe yakın biçimde yansıtılması hedeflenmiştir. Kız çocuklarının erken evliliklerinde hangi risk faktörlerinin, ne ölçüde etkili olduğu “2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması” verisi kullanılarak lojistik regresyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonuçlar, her 10 kadından 3’ünün çocuk gelin olduğunu, erken evliliklerin kentsel/kırsal alanlara, bölgelere ve kız çocuklarının demografik özelliklerine ve evliliklerinin nasıl kurulduğuna göre farklılaştığını göstermektedir. Sadece dini nikâhla, ailelerinin isteğiyle, kendilerinden yaşça daha büyük olan birinci derece akrabaları ile evlenen kadınlar arasında erken evliliğin daha yaygın olduğu görülmektedir. Çocuk yaştaki evliliklerin önlenmesinde, kız çocuklarının en az lise düzeyinde eğitime sahip olmaları, alınması gereken önlemler arasında ilk sıradadır. Ancak, sadece yasal düzenlemelerle çözülemeyen sorunla mücadelede, toplumun çocuk gelinleri meşru gören zihniyetini değiştirecek çalışmalara gerek duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken evlilik, çocuk gelinler, kız çocuklarının eğitimi.

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü

FACTORS THAT PAVE THE WAY FOR BECOMING A CHILD BRIDE

Abstract

This study aims to contribute to eliminate child marriages through revealing the factors that pave the way for becoming a child bride in Turkey. In order to reflect the actual characteristics of child brides, religious marriages are considered besides the civil marriages. The risk factors for child marriages are analyzed using logistic regression based on the “2008 Turkey Demographic and Health Survey”. The results indicate that 3 out of 10 women are child brides and those child marriages vary by urban/rural residence and regions as well as by demographic characteristics of women and marriage formation. The findings also show that family-arranged-marriages, religious-only-marriages and other traditional family formation practices are significant factors. Increasing women’s educational level to at least high school degree is the foremost action to prevent women from being a child bride. However, since legal-only-arrangements have been insufficient, mental transformation that tolerates child marriages in the society must be changed.

Keywords: Early marriage, child brides, education of girl child.

GİRİŞ

Erken yaşta evliliklerin yaygınlığı ve biçimleri tarihsel ve kültürel olarak toplumlara göre değişse de, ataerkil toplumlarda çocuk yaşta evlilikler benzer sonuçlar yaratan önemli sosyal sorunlardan biridir. Erken yaşta yaşanan cinsellikve anneliğin getirdiği anne ve çocuk sağlığı sorunlarının yanı sıra eğitim ve istihdamda erkeklerin gerisinde kalma, sosyal dışlanma, eş ve eşin ailesinden daha fazla baskı ve şiddete maruz kalma, erken evliliklerin getirdiği sonuçlardandır. Bu olumsuz sonuçlardan daha çok kadınların etkilenmesi, çocuk gelin sorununun toplumsal cinsiyet eşitsizliği temelinde yaşandığını göstermektedir.

Kız çocuklarının erken yaşta evliliklerini teşvik eden nedenler arasında ekonomik problemler (UNICEF,2005:1; Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:2; Fussell ve Palloni, 2004:1203), evlilik öncesi cinsel ilişki yaşanma olasılığını azaltarak aile namusunun korunma kaygısı, küçük yaşta evlenen kadınların daha kolay kontrol edilebilmesi ve daha fazla sayıda çocuk doğurabilmeleri (UNICEF, 2001:6; (IPPF, 2007: 10; Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:2) sayılabilir. Evliliğin yaygın bir kurum olduğu, evlilik kararını ailenin erkek üyelerinin verdiği, ataerkil ilişkilerin daha baskın olduğu toplumlar ile kalkınma düzeyinin düşük olduğu toplumlarda çocuk yaşlardaki evlilikler her zaman daha fazladır (Caldwell, 2005:1; Bates vd.,2007:101; Singh ve Samara, 1996:155). Dünya genelinde %20 ile %70 arasında değişen çocuk gelin oranları, Güney Asya, Sahra-altı Afrika ve Güney Doğu Asya ülkelerinde diğer bölgelerden daha yüksektir.1987-2006 yıllarına ilişkin erken evlilik istatistiklerine göre, dünya genelinde 20-24 yaş grubundaki kadınların 60 milyondan fazlası 18 yaşından önce evlenmişlerdir (UNICEF, 2007: 45).

Erken evliliklerde kritik yaş sınırı 18'dir. Erken evlilik, *“fiziksel, fizyolojik ve psikolojik açılarından evlilik ve çocuk doğurma sorumluluğu taşımaya hazır olmadan ve genellikle 18 yaşından önce”* gerçekleşen evliliklerdir (UNICEF,2007:7; IPPF,2007:7; Mikhail, 2002: 43). Çiftlerin özgür ve tam onaylarıyla kurulması gereken evliliğin, çocukluk dönemi tamamlanmadan gerçekleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), Çocuk Hakları Sözleşmesi, Pekin Konferansı gibi uluslararası konferans ve sözleşmelerin sonuçlarıyla çelişmektedir. Ulusal ve uluslararası

düzenlemelere rağmen, çocuk yaşta evliliklerin halen var olması, sorunun sadece yasalar yoluyla çözülemeyeceğini, çocuk gelinleri onaylayan ve meşru gören sosyal ve kültürel değer yargılarının çoğu zaman yasalardan daha güçlü olabildiğini göstermektedir.

Türkiye’de çocuk yaşta evlilik sorunu, daha çok ilk evlenme yaşları ve erken evliliklerin sonuçları arasında yer alan adölesan gebelikler çerçevesinde ele alınmakta, çocuk gelinler konusuna odaklanan çalışma sayısı ise sınırlı kalmaktadır. Çocuk gelinler konusuna odaklanan çalışmalar 2000’li yıllarla birlikte kadın kuruluşlarının çalışmaları, uluslararası sözleşmeler ve yasalarda yapılan değişikliklerle daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Örneğin, Medeni Kanun ile daha önce kadınlar için 15, erkekler için 17 olan yasal evlenme yaşı eşitlenerek 17’ye yükseltilmiştir. Medeni Kanuna göre, “*Erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir*” (TMK, 2001, madde 124). Konuya ilginin artmasıyla 2010 yılında erken evliliklerin nedenlerini araştırmak ve çözüm önerileri geliştirmek amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde Erken Evlilikler Komisyonu kurulmuştur. Konuyla ilgili istatistiksel bilgi ise TÜİK’in yayınladığı, 15-19 yaş grubunda resmi nikâhla yapılan ilk evlenme yaşları ile sınırlıdır. Çocuk gelinler konusunda detaylı bilgiyi ortaya koyabilecek 18 yaş öncesi ve sonrası ayırımında istatistikler yayınlanmamaktadır. Bu alana odaklanan sınırlı sayıdaki araştırma ise, belirli illere veya bölgelere dayalı, genellikle küçük örneklemeler temelinde yapılmış nicel veya nitel çalışmalar biçimindedir (Sır vd., 2012, DİKASUM, 2012; Uçan Süpürge, 2012). Türkiye geneline ilişkin araştırma verileri ise çocuk gelinler özelinde ele alınmamıştır.

Bu çalışma, Türkiye’de çocuk yaşta evlenen kadınların yaygınlığına yönelik istatistikleri, Türkiye toplamı ile kent/kır ayırımında sunarak bu alandaki bilgi eksikliğini gidermeyi ve sorunun çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları’ndan (TNSA) son dört araştırmanın verisi analiz edilerek erken evliliklerin yaygınlığı gösterilmektedir. Ayrıca, çocuk yaşta yapılan evliliklerde hangi risk faktörlerinin, ne ölçüde etkili olduğunun belirlenmesi ve veri temelli politika geliştirilmesine yönelik ipuçlarının sunulması da hedeflenmiştir. Bu makalede, çocuk yaşta evlilik, erken evlilik, çocuk gelin

ve çocuk evlilikleri birbirinin yerine kullanılmakta ve 18 yaşından önce gerçekleşen evliliklere karşılık gelmektedir.

Çocuk Yaşta Yapılan Evliliklerin Arka Planı

Çocuk yaşta evlilik, kadınların kamusal alanda yer almalarını sınırlandırırken, özel yaşamlarında daha az söz sahibi olmalarına neden olmaktadır. Kamusal yaşama katılım açısından en önemli göstergelerden biri, kadınların eğitim düzeyidir. Uzun yıllar boyunca kadınların eğitimden yararlanmalarına izin vermeyen ataerkil sistemin ürünlerinden biri de, eğitim düzeyinin genellikle erkeklerde daha yüksek olmasıdır. Bu nedenle, kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, kız çocuklarının erken evliliklerinin hem nedeni hem de sonucudur (UNICEF, 2005:1; IPPF, 2007: 10; Santhya vd., 2010:132). Çocuk yaşta evliliklerin önlenmesine ilişkin birçok çalışma, eğitimin önemine dikkat çekmektedir (Singh ve Samara, 1996:153; Ikamari, 2005:1; Bates vd, 2007:109; Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:3). Örneğin, Bangladeş'in kırsal bölgesinde yapılan bir çalışma, evliliğin bir yıl ertelenmesinin, kız çocuklarının okulda geçirecekleri süreyi 0,22 yıl artırdığını ve okur-yazarlığı yüzde 5,6 yükselttiğini göstermektedir. Türkiye'de kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim düzeyi, okur-yazarlık ve okullaşma oranları açısından halen eşitlenebilmiş değildir. Daha önce beş yıl olan zorunlu ilköğretim süresinin, 1997 yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz eğitime dönüşmesiyle, ilköğretim düzeyindeki kız ve erkek çocukları arasındaki okullaşma oranlarında bir eşitlenme sağlanmıştır. Kız çocukları için ilköğretimde yüzde 98'e kadar yükselmiş olan net okullaşma oranı, ortaöğretimde yüzde 66 düzeyinden ileri gidememiştir (TÜİK, 2011: 81). 2009 yılı e-okul verisine göre evlilik ve nişanlılık nedeniyle ilköğretim düzeyinde okula gelmeyenlerin neredeyse tamamı kız öğrencidir (TBMM, 2010: 29). Okulun terk edilmesine yönelik bir araştırmanın sonuçları erkek çocukların %73'ünün, kız çocuklarının ise %49'unun okulu terk etme kararını kendilerinin verdiklerini göstermektedir. Ayrıca, bu kararda babanın daha belirleyici olduğu ve ebeveynin eğitim düzeyinin etkisi olduğu görülmüştür (Gökşen vd., 2006: 9, 32, 52).

Ebeveynin eğitim düzeyi ile çocukların yetiştikleri sosyo-ekonomik ortam ve ailenin kültürel değer yargıları da erken evlilikleri teşvik edebilmektedir. Sosyo-ekonomik ortamın etkisi açısından Malhotra (1997:438), toprak sahibi olan ailelerde ekonomik nedenlerle erken

evliliğin teşvik edildiğini açıklarken, Choe vd. (2005:151) erken evlilikleri kırsal alanın değer yargılarıyla ilişkilendirmekte ve kırdan kente göç ile çocuk yaşta evliliklerin kentlere taşındığına değinmektedir. Uluslararası karşılaştırmaya dayalı çalışmalar, erken evliliğin kırsal alanlarda ve az gelişmiş bölgelerde yoğunlaştığını göstermekte, ülkelerin refah düzeyi ile ilişkisine dikkat çekmektedir (UNICEF, 2005:5; UNICEF, 2007: 45). ABD’de 15-19 yaş grubundaki kız çocuklarının %4’ünün, İngiltere’de %2’sinin evli olmasına karşılık, Nijer’de %62’sinin, Bangladeş’te ise %51’inin evli olması ülkelerin refah düzeyleri ile evlenme yaşı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan önemli örneklerdir (Otoo-Oyortey ve Pobi, 2003: 45). Yoksul ailelerin üstesinden gelemedikleri masraflarını, kız çocuklarını erken yaşta evlendirerek azaltma ve aynı zamanda başlık parası ile aile gelirini artırma yolunu seçtikleri de görülmektedir (UNICEF, 2001:6; Otoo-Oyortey ve Pobi, 2003: 44; Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:1). Başlık parası Türkiye’de zaman içinde azalsa da tamamen terk edilmemiştir. 1990’ların başında başlık parası ödenerek yapılan evliliklerin oranı yüzde 29 iken (Beder Şen, 1996: 61), 2011 yılında yüzde %18’e düşmüştür. Ancak, bölge ve yerleşim yeri temelindeki fark devam etmektedir (ATHGM, 2012:207). Öte yandan, kız çocuklarının erken evlendirilmelerinde refah düzeyinin yanı sıra toplumsal beklentilerin ve kültürel değer yargılarının önemli olduğuna da işaret edilmektedir (UNICEF, 2005: 25).

Ortak değer yargılarını paylaşan, benzer kültürel değerlere sahip etnik ve dini grupların iç evlilik normlarının yaygınlığı da erken evliliği teşvik eden faktörler arasındadır (Stier, 2004: 80-81; UNICEF, 2007: 26). Bu evlilikler arasında Ortadoğu ülkelerinin kırsal ve yoksul bölgelerinde yoğunlaşan ve %20 ile %50 arasında değişen akraba evlilikleri de yer almaktadır (Bittles, 1994:563; Mathur vd, 2010). Türkiye’de akraba evlilikleri zaman içinde azalmıştır. Bölge, yerleşim yeri, hane refahı gibi faktörlere göre farklılaşan akraba evlilikleri, erken yaşlarda evlenenler arasında daha yaygındır (Koç, 2008:141). Amca çocuklarının ilk sırada yer aldığı bu evliliklerin (Altuntek, 1993: 24; ASAGEM, 2010: 43-44) nedenleri arasında “soyun bilinmesi”, “akraba çocuklarının birbirleriyle daha iyi anlaşması” ve “gelenek/görenekler” gibi nedenler öne çıkmaktadır (ASAGEM, 2010: 45-46). Ayrıca aynı etnik kökenden kişiler arasında tercih edilen iç evlilikler açısından, aynı etnik kökenden kadınların her yaş grubunda önemli oranda kendi etnik kökenlerinden kişilerle evlendikleri bilinmektedir (Koç vd., 2008: 455).

Ataerkil toplumsal yapı içinde, aile içi hiyerarşik sıralamanın en alt basamağında olan kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmeleri, toplumsal yapının kadınlara biçtiği geleneksel rollerin öncelikli olarak eş ve anne olmasıyla yakından ilişkilidir. Geleneksel işbölümünde, erkekten evin geçimini sağlaması, kadından ise ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmesi beklenir. Bu durum, erkek çocuklarını eğitime, istihdama katılmaya ve kendilerini geliştirmeye teşvik ederken, kız çocuklarına evlilik dışında sınırlı alternatif sunarak onları evliliğe yönlendirmektedir. Konuyla ilgili bir araştırma da, kız çocuklarının ilkokulu bitirdikten sonra evlilik beklentisine girdiklerine dikkat çekmektedir (Güler ve Küçüker, 2010: 366).

Ataerkil yapının baskın olduğu toplumlarda, ailelerin evlilik kararına daha fazla müdahale ederek kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeleri, çocuk gelinleri, eşleri ve eşlerinin aileleriyle ilişkilerinde daha dezavantajlı konuma getirmektedir (Choe vd., 2005:159; Das Gupta; 1996:217). Eşleriyle aralarındaki yaş farkı daha fazla olan çocuk gelinler, aile içinde daha güçsüz konumda olup, daha fazla şiddete maruz kalmaktadırlar (Clark vd., 2010:147; Das Gupta, 1996:214; UNICEF,2001:9). Öte yandan, çocuk gelinler ile kurulan cinsel ilişki çocukların cinsel olarak istismar edilmesidir (Mikhail, 2002: 43; Otoo-Oyortey ve Pobi, 2003: 47; Bates vd, 2007: 38; Hervish ve Feldman-Jacobs, 2011:3). Bu evliliklerde yaşanan cinsel ilişkiler genellikle kız çocuklarının istekleri dışında gerçekleşmektedir (Otoo-Oyortey, 2003: 44). Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de çocuk yaştaki bireylerle cinsel ilişki kurulması yasaktır. Kanun’da cezası olmasına rağmen, erken yaşta evliliklerin toplumsal olarak meşru kabul edilmesi nedeniyle, çocukların cinsel istismarı cezalandırılmamakta ve görmezden gelinmektedir (TBMM,2010).

YÖNTEM

Çocuk gelinlere ilişkin istatistikler, hayati kayıt sisteminin kapsam ve güvenilirlik açısından yeterli olmadığı ülkelerde nüfus sayımları ve demografik araştırmalardan elde edilmektedir. UNICEF, 2003 yılında çocuk gelinlerin görünür olması amacıyla yaş grupları temelinde göstergeler tanımlamıştır. Bu göstergelerden, 15-19 yaş grubu, genç kadınların erken evliliklerine ilişkin bilgi vermesi, 20-24 yaş grubu ise daha yakın zamanda evlenmiş olan kadınların ilk evlenme yaşlarını ortaya koymasından tercih edilmektedir. Farklı yaş grupları esas

alınarak incelenebilen erken evlilikler, 15-49 yaş grubunun tamamını kapsayacak biçimde de yapılmaktadır (UNICEF, 2007:2).

Bu çalışmada, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün beşer yıllık aralarla yürüttüğü demografik araştırmalardan 1993-2008 yılları arasında yapılmış olan karşılaştırılabilir nitelikteki son dört araştırmanın² verisi kullanılmıştır. Hanehalkı örneklem araştırmaları olan bu çalışmalar ile ülke geneli, yerleşim yeri ve bölge düzeyinde veri toplanmıştır. Örneklemle-ri çok aşamalı, tabakalı, ağırlıklı küme yöntemiyle belirlenen araştırmalarda bilgi, hanehalkı sorukağıdı ve 15-49 yaş grubunda evlenmiş kadınlara yönelik kadın sorukağıdı³ ile kadınlarla yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir (HÜNEE, 1994; HÜNEE, 1999; HÜNEE, 2004; HÜNEE, 2009). Kadınların evliliklerine ilişkin bilginin toplandığı bu araştırmalarda, evlilikler sadece resmi nikâh ile sınırlı olmayıp dini nikâh ile evli olanları, nikâhsız birlikte yaşayanları ve kendilerini evli olarak beyan edenleri kapsamaktadır. Bizim çalışmamız, 15-49 yaş grubunda en az bir kez evlenmiş kadınların ilk evlilikleriyle⁴ sınırlandırılmıştır. Araştırmada evlenme yaşı bilgisi “Hangi ay ve yılda birlikte yaşamaya başladınız /başlamıştınız?” sorusu ile tarih detayında alınmış ve ilk evlenme yaşı⁵ araştırmanın yapıldığı tarih ile kadınların evlilik tarihleri arasındaki fark olarak hesaplanmıştır. On sekiz yaşından önce yapılan evliliklerin “erken evlilik” olarak tanımlandığı çalışmamızda, kadınların ilk evliliklerine ilişkin özellikleri, sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ile analiz edilmiştir. Eğitim düzeyi, annenin/babanın okur-yazarlığı, anadil, 12 yaşına kadar yaşanan yerleşim yeri ve bölge sosyo-demografik değişkenler, hanehalkının refah düzeyi ise ekonomik düzey göstergesi olarak ele alınmıştır. Refah düzeyi, kadınların araştırma tarihinde yaşadıkları hanenin refahının, evlenmeden önce aileleriyle birlikte oturdukları hanelerdekine benzemesi varsayımı üzerinden yapılmıştır. Bu varsayım, evliliklerin büyük oranda benzer sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklere sahip kişiler arasında yapıldığına dayanmaktadır (HÜNEE, 2009: 38).

Evliliklere ilişkin özellikler ise evliliklerin kuruluş aşamasında etkili olan ve geleneksel değer yargılarını yansıttığı kabul edilen evlilik kararı, evlilik biçimi, başlık parası, akraba evliliği, eşler arası yaş farkı ve evliliğin ilk yıllarında başkalarıyla birlikte oturmaya ilişkin değişkenleri kapsamaktadır. Evlilik kararının kim(ler) tarafından verildiği, ailelerin karar verdiği du-

rumlarda ise kadının onayının alınıp alınmadığı bilgisi kullanılarak evlilik kararı ile ilgili yeni bir değişken oluşturulmuştur. Kadınların evliliği kendilerinin istemesi kategorisine, 'birlikte karar verme'nin yanı sıra kaçarak evlenme de dâhil edilmiştir. Eşler arasındaki yaş farkında ise, aynı yaşta olan ve/veya aralarında sadece bir yaş olan çiftler 'yaklaşık aynı yaş' kategorisinde değerlendirilmiştir. Evlilik istatistikleri, birçok ülkede genellikle resmi nikâhla yapılan evlilikler temelinde yayınlanmaktadır. Bu durum, büyük bir bölümü resmi olmayan ve bu nedenle de kayıtlı olmayan erken yaştaki evliliklerin ortaya çıkarılmasındaki sorunlardan biridir (UNICEF, 2001:4). Çocuk gelinlerle ilgili istatistikler verilirken, genellikle 15-19 ile başlayan 5'li geleneksel yaş gruplarının⁶ kullanılması, 15 yaşından önce yapılan evliliklerin göz ardı edilmesine ve 18 yaşından önce evlenen kız çocuklarının yaygınlığının bilinmemesine neden olmaktadır. Bu çalışma, belirttiğimiz sınırlılıkların üstesinden gelmek amacıyla 15-49 yaş grubundaki en az bir kez evlenmiş kadınların resmi nikâhla sınırlı olmayan ilk evliliklerini, 18 yaş ve öncesi kapsamında ele almaktadır. Çok değişkenli analizlerde, lojistik regresyon tekniği kullanılmış ve bağımlı değişken olan erken evlilik için *18 yaşından önce evlenme "1"*, *18 yaş ve sonrasında evlenme ise "0"* olarak tanımlanmıştır. Lojistik regresyon analizleri öncesinde, çoklu eş doğrusallık ve korelasyon testleri ile modellerde yer alacak bağımsız değişkenlere ilişkin gerekli istatistiksel analizler yapılmış ve bazı değişkenler modelden çıkarılmıştır. Annenin okur-yazarlığı ve eşler arasındaki eğitim farkı, kadının eğitim düzeyi ile ilişkili olması nedeniyle modellere dahil edilmemiştir. Evliliğin başlangıcında eşlerin başka kişilerle birlikte yaşamalarına ilişkin değişken ise eş doğrusallığın yüksek olması nedeniyle dışarıda bırakılmıştır. Türkiye toplamı, kentsel ve kırsal yerleşim yerleri olmak üzere üç ayrı lojistik regresyon modeli geliştirilmiştir.

Erken evliliğin belirleyicileri, erken evlenme olasılığının, erken evlenmeme olasılığına bölünmesi ile elde edilen odds oranlarına (odds ratio -OR-) göre yorumlanmıştır. OR değerinin 1'den büyük olması, erken evlenme eğiliminin artması, 1'den küçük olması ise erken evlenme eğiliminin azalması şeklinde değerlendirilmektedir.

BULGULAR

İlk Evlenme Yaşındaki Değişmeler

Türkiye’de evlilik yaygın olma özelliğini korurken, ilk evlenme yaşı zaman içinde artarak sadece resmi nikâh ile yapılan evlilikler dikkate alındığında kadınlar için 23,2’ye çıkmıştır (TÜİK, 2011: 4, 56). Resmi nikâh ile sınırlı olmayan araştırma sonuçları ise, 1993 araştırmasında 25-49 yaş grubundaki kadınların yarısının 19,0 yaşından önce evlendiklerini, 2008 yılında ise bu yaştan 20,8’e yükseldiğini göstermektedir (HÜNEE, 1994: 63, HÜNEE, 2009: 112). Evlilik yaşının, 15 yıl içinde genelde yükselmesi şeklinde kendini gösteren bu değişim, resmi nikâh dışındaki evliliklerin daha erken yaşlarda yapıldığına işaret etmektedir. Evlilik yaşının ertelendiğine ilişkin bir başka gösterge ise, en genç yaş grubu olan 15-19 yaş grubundaki kadınlar arasındaki evlenme yüzdeleridir. 1993 yılında yüzde 15’i evlenmiş olan genç kadınların, 2008 yılında yüzde 10’u evlenmiştir (HÜNEE, 2009:109-110).

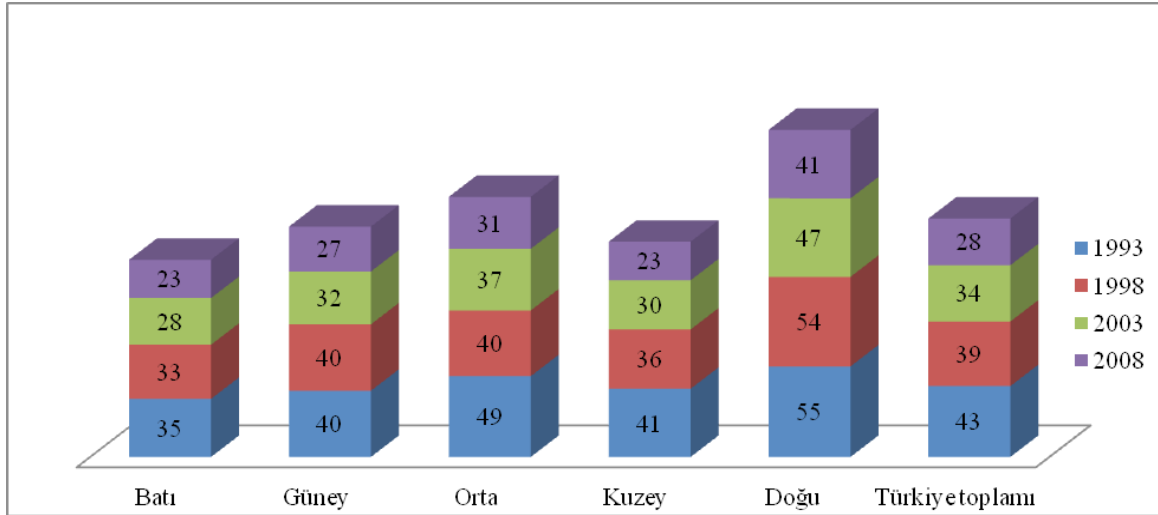
Tablo 1: İlk evlenme yaşlarının birikimli yüzdesi: Türkiye toplamı, kent, kırsal; 1993-2008

Yaş	1993				1998				2003				2008			
	n	Türkiye %	Kent %	Kırsal %	n	Türkiye %	Kent %	Kırsal %	n	Türkiye %	Kent %	Kırsal %	n	Türkiye %	Kent %	Kırsal %
<12	124	3,01	2,26	5,85	130	3,40	2,72	4,82	87	1,28	1,03	1,91	75	1,33	1,31	1,41
13	153	4,51	3,75	11,74	152	4,24	3,81	5,13	145	2,66	2,38	3,36	1047	2,23	1,96	3,08
14	326	9,60	8,40	22,48	303	9,03	8,15	10,84	318	6,20	5,99	6,74	120	5,43	4,92	7,03
15	572	18,39	16,10	35,13	526	17,49	15,52	21,56	589	12,96	12,36	14,45	263	10,96	9,86	14,43
16	734	29,68	26,63	49,46	627	27,61	25,12	32,80	762	22,56	21,38	25,47	446	18,67	17,00	23,91
17	872	42,82	39,12	63,19	696	38,95	35,81	45,45	929	33,98	31,97	38,95	593	28,25	25,76	36,06
18	849	55,80	51,67	73,26	740	51,11	48,00	57,59	949	45,92	43,31	51,11	727	39,70	36,70	49,13
19	732	67,03	63,55	81,39	680	62,43	59,31	68,92	882	57,10	54,54	62,43	854	50,75	47,81	59,98
20	585	75,93	72,88	87,43	559	71,42	68,27	77,95	836	67,63	65,21	71,42	799	60,83	57,75	70,51
21	433	82,64	79,96	91,57	466	79,21	76,88	84,03	640	75,84	73,90	79,21	742	69,38	66,81	77,47
22	339	87,80	85,69	93,88	350	84,77	82,57	89,35	511	82,36	80,57	84,77	627	76,52	74,26	83,60
23	239	91,42	90,04	95,84	267	89,03	87,47	92,28	402	87,23	85,84	89,03	507	82,30	80,50	87,93
24	169	93,98	92,93	97,03	193	92,08	90,80	94,72	273	90,51	89,54	92,08	421	86,73	85,22	91,49
25	128	95,94	95,34	98,20	147	94,65	93,93	96,14	234	93,58	92,95	94,65	339	90,32	89,28	93,61
26	96	97,37	96,91	98,99	86	96,12	95,69	97,02	168	95,65	95,27	96,12	236	92,68	91,93	95,03
27	58	98,27	97,88	99,20	64	97,33	97,03	97,96	91	96,66	96,51	97,33	162	94,51	93,88	96,47
28	28	98,72	98,45	99,62	48	98,19	97,99	98,60	91	97,80	97,70	98,19	137	95,90	95,50	97,16
29	30	99,19	98,95	99,74	37	98,74	98,68	98,88	40	98,34	98,32	98,74	88	96,94	96,67	97,79
30	10	99,33	99,11	99,78	21	99,08	99,04	99,16	37	98,82	98,81	99,08	62	97,56	97,40	98,06
31	13	99,53	99,39	99,81	11	99,23	99,23	99,23	26	99,15	99,18	99,23	42	97,97	97,85	98,35
32	8	99,65	99,56	99,91	14	99,47	99,49	99,44	20	99,41	99,46	99,47	25	98,29	98,14	98,76
33	6	99,73	99,64	99,90	9	99,61	99,65	99,55	16	99,64	99,71	99,61	23	98,73	98,65	98,98
34	9	99,88	99,87	99,90	8	99,76	99,78	99,71	9	99,75	99,79	99,76	32	99,10	99,03	99,30
35	1	99,90	99,90	99,90	6	99,85	99,83	99,90	3	99,79	99,81	99,85	21	99,33	99,22	99,67
36	2	99,95	99,92	100,00	4	99,89	99,87	99,93	4	99,84	99,87	99,89	14	99,40	99,28	99,78
37	3	100,00	100,00		3	99,92	99,91	100,00	3	99,87	99,89	99,92	6	99,48	99,38	99,78
38					1	99,92	99,92	0,00	3	99,91	99,92	99,92	5	99,56	99,47	99,78
39					2	99,97	99,99	0,00	2	99,93	99,95	99,90	6	99,64	99,58	99,80
40					2	100,00	100,00	0,00	2	99,95	99,96	99,90	8	99,68	99,59	100,00
41									1	99,95	99,97	99,90	2	99,74	99,67	
42									0	100,00	100,00	99,90	4	99,83	99,79	
43									0	99,95		99,90	5	99,91	99,90	
44									0	99,95		99,90	4	99,94	99,93	
45									2	100,00		100,00	4	99,96	99,95	
46													2	99,99	99,98	
47													2	99,99	99,99	
48													1	99,99	99,99	
49													1	100,00	100,00	

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanan yüzdeler ağırlıklı, gözlem sayıları ise ağırlıksızdır.

İlk evlenme yaşları, yaş grupları yerine tek yaşlara göre incelendiğinde, 15-49 yaş grubundaki kadınların erken yaşlarda evlenme oranlarının Türkiye geneli ile kentsel/kırsal yerleşim yerlerinde azaldığı görülmektedir. Örneğin 15 yaşından önce gerçekleşen evliliklerin yüzdesi, 1993 ile 2008 arasında 18'den 11'e inmiştir. Onbeş yaşından önce gerçekleşen evlilikler daha çok 13 ve 14 yaşlarında yoğunlaşmaktadır. TNSA-1993'de kadınların yüzde 10'u, 14 yaşında evlenmiş iken, bu oran TNSA-2008'de yarı yarıya azalmıştır. İlk evlenme yaşlarındaki bu azalma, tüm yaşlarda gözlenen bir olgudur. Örneğin, ilk evliliğini 16 yaşında yapmış olan kadınların oranı, aradan geçen 15 yıl içinde, yüzde 30'dan yüzde 19'a, 17 yaşında evlenenlerinki ise yüzde 43'den yüzde 28'e düşmüştür. Sonuçlar, 15-49 yaş grubunda 1993'de her 10 kadından yaklaşık 4'ünün çocuk yaşta evlendiğini son 15 yıllık dönemde ise bu oranın yaklaşık 3 kadına düştüğünü göstermektedir (Tablo 1). Yerleşim yerine göre farklılaşan çocuk gelin yüzdesi, kentsel alanlarda ortalamadan düşük, kırsal alanlarda ise daha yüksektir. Çalışmanın kapsadığı son 15 yıllık dönemde, kırsal alanda, 15 yaşından önce evlenen kadınların oranı yüzde 35'den yüzde 14'e, 18 yaşından önce evlenenlerinki ise yüzde 63'den yüzde 36'ya düşmüştür.

Erken yaşta evlilikler bölgeler arasında da farklılaşmakta ve Doğu'dan Batı'ya doğru evlenme yaşları artmaktadır. Kız çocuklarda erken evliliğin en yaygın olduğu bölge Doğu Anadolu bölgesidir. Doğu bölgesinde erken yaşlarda evlilik yüzde 55'den yüzde 41'e azalsa, da, her 10 kadından 4'ü çocuk yaşlarda evlenmiştir. Çocuk gelinlerin yaygın olduğu ikinci bölge ise Orta Anadolu bölgesidir. Azalan erken evliliklere rağmen, Orta Anadolu bölgesinde de her 10 kadından 3'ü çocuk yaşta evlenmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Erken evlenme yüzdelerinin bölgelere göre dağılımı: 1993-2008

Türkiye genelinde üreme çağındaki kadınların, 1990'ların başında 18,5 olan ortalama ilk evlenme yaşları, 2000'lerin sonunda 20,08'e yükselmiştir. Evlilikler daha ileri yaşlara ertelense de, 18 yaşından önce evlenen kadınların ortalama ilk evlenme yaşları önemli ölçüde değişmemektedir. Çocuk gelinlerin ortalama ilk evlenme yaşı 15 yaş civarında sabitlenmektedir. Bu sonuç, evlilik yaşının ertelenmesinin daha çok yetişkin yaşlarda evlenen kadınlar için geçerli olduğunu göstermektedir. Çocukluk döneminden sonra evlenen kadınlarda ortalama ilk evlenme yaşı, 15 yıllık dönem içinde yaklaşık bir yaş artmıştır (Tablo 2).

Tablo 2: Ortalama ilk evlenme yaşlarının yıllara göre değişimi: 1993-2008

	Toplam	Evlilik Yaşı		N
		18 < yaş	18 + yaş	
TNSA-1993	18,50	15,48	20,76	6519
TNSA-1998	18,87	15,41	21,08	8576
TNSA-2003	19,36	15,66	21,26	8075
TNSA-2008	20,08	15,63	21,84	7405

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Çocuk Gelin Olmayı Etkileyen Faktörler

Sosyo-demografik ve ekonomik özellikler

Kadınların sosyo-demografik ve ekonomik özellikleri ile çocuk yaşta evlenme arasındaki ilişki betimsel düzeyde 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verisi kullanılarak analiz edilmiştir (Tablo 3). Sonuçlara göre, araştırma tarihinde en genç yaş grubu olan 15-19'da, kadınların yüzde 70'i çocuk yaşta evlenmiştir. Kırsal alanda yaşayan 15-19 yaş grubundaki kadınlarda erken evlenme yüzdesi 79'a çıkarken, kentlerde yüzde 64'e düşmektedir. 15-19 yaş grubunda yüksek olan erken evlenme yüzdeleri, ayrıca araştırma sırasında 35 yaş ve üzerinde olan ve evliliği geçmiş dönemlerde gerçekleşmiş kadınlar arasında yüksektir. Eğitim düzeyi ile çocuk gelin olma arasındaki ilişki oldukça çarpıcı olup, eğitim arttıkça çocuk yaşta evlilikler azalmaktadır. Hiç okula gitmemiş ya da sekiz yıllık eğitimi tamamlamamış kadınların yaklaşık yarısı 18 yaşından önce evlenmiş, lise ve üzeri eğitime sahip olanların ise yüzde 5,3'ü çocuk yaşta gelin olmuştur. Lise ve üzerinde eğitimi olan kadınların erken evlenme oranları, kentte ve kırsal alanda yaşayan kadınlar açısından benzer düzeydedir. Çocuk yaşta evlenme oranının 8 yıllık eğitimi tamamlayan kadınlar için ülke genelinde %30 olması, sadece ilköğretimi tamamlamış olmanın, kız çocuklarını, erken evliliklerden korumadığı anlamına gelmektedir. Ülke genelinde birinci ve ikinci kademe eğitim düzeyleri arasında gözlenen bu benzerlik, kırsal alanlarda 8 yıllık eğitimi tamamlamış kadınların daha fazla erken evlenmelerinden kaynaklanmaktadır. Kırsal alanda yaşayan ve 8 yıllık eğitime sahip her 100 kadından yaklaşık 45'i 18 yaşından önce evlenmiştir. Kentte yaşayan aynı eğitim düzeyindeki kadınlarda ise, bu oran 100 kadında 26'dır. Kız çocukları, özellikle kırsal alanlarda 14-15 yaşlarında sekiz yıllık eğitimi tamamladıklarında evlenmekte/evlendirilebilmektedirler.

Sorunu tam anlamıyla çözmeseyse de, erken evliliklerin azalmasına katkıda bulunabilen etmenler arasında, kız çocuklarının eğitimlerinde ve evlenmelerinde önemli oranda söz sahibi olan ailelerin eğitim düzeyinin artmasıdır. Hatta ebeveynin sadece okur-yazar olması bile, erken yaşta yapılan evliliklerin azalmasında rol oynamaktadır. Türkiye'de eğitim düzeyindeki cinsiyet eşitsizliği, anne ve babaların okur-yazarlık düzeylerine de yansımaktadır. Araştırma sonuçlarına göre annesi okur-yazar olmayan her 100 kadından 35'i 18 yaşından önce evlenmiş

iken, bu oran annesi okur-yazar olanlarda 20'ye düşmektedir. Annenin okur-yazar olmasına benzer bir durum babalar için de geçerlidir. Babası okur-yazar olmayan kız çocuklarının yüzde 40,8'i, okur-yazar olanların ise yüzde 25,5'i erken evlenmişlerdir. Kırsal alanda kadınların okur-yazarlık düzeyinin kentlere göre daha az olmasına paralel olarak, erken evlenen kadınların annelerinin okur-yazar olma yüzdeleri daha azdır. Babalar açısından ise yerleşim yerinde önemli bir farklılaşma gözlenmemesi, özellikle annelerin eğitim düzeyleri ile erken evlilikler konusundaki ilişkiye dikkat çekme açısından önemlidir.

Tablo 3. Sosyo-demografik ve ekonomik özelliklerine göre erken evlenme yüzdesi: Türkiye toplamı, kent ve kıy, 2008

Sosyo-ekonomik özellikler	Türkiye				Kent			Kıy		
	%	n	Evlilik yaşı		n	Evlilik yaşı		Evlilik yaşı		
			<18	18+ Yaş		<18	18+ Yaş	<18	18+ Yaş	
			Yaş			Yaş		Yaş		
Yaş grubu										
15-19	2,5	208	69,2	30,8	130	64,0	36,0	78	79,0	21,0
20-24	11,3	898	30,7	69,3	638	30,1	69,9	260	32,3	67,7
25-29	18,3	1382	22,2	77,8	1009	19,2	80,8	373	31,9	68,1
30-34	18,6	1382	24,5	75,5	1035	22,4	77,6	337	32,0	68,0
35-39	18,0	1337	24,9	75,1	1006	22,4	77,6	331	33,4	66,6
40-44	16,2	1170	28,6	71,4	859	26,4	73,6	311	35,4	34,6
45-49	15,1	1038	35,3	64,7	752	33,1	66,9	286	42,1	57,9
Eğitim düzeyi										
Eğitimi yok/ İlk bitirmemiş	18,3	1748	48,6	51,4	1032	49,9	50,1	716	46,2	53,8
İlköğretim birinci kademe	51,9	3645	30,1	69,9	2633	28,7	71,3	1012	33,7	66,3
İlköğretim ikinci kademe	8,7	633	30,0	70,0	506	26,4	73,6	127	44,9	55,1
Lise ve üzeri	21,1	1379	5,3	94,7	1258	5,3	94,7	121	5,5	94,5
Annenin okur-yazarlığı										
Okur-yazar	44,4	2944	20,4	79,6	2355	17,9	82,1	599	30,8	69,2
Okur-yazar değil	55,6	4451	34,5	65,5	3067	32,8	67,2	1384	38,9	61,1
Babanın okur-yazarlığı										
Okur-yazar	81,7	5887	25,5	74,5	4417	22,7	77,3	1470	34,9	65,1
Okur-yazar değil	17,9	1490	40,8	59,2	991	40,9	59,1	499	40,4	59,6
12 yaşına kadar yaşanan yer										
İl merkezi	31,0	2202	19,8	80,2	2064	19,6	80,4	1384	22,8	77,2
İlçe merkezi veya köy	67,8	5117	32,3	67,7	3293	29,8	70,2	589	37,3	62,7
Yurtdışı	1,2	78	12,6	87,4	65	12,5	87,5	1973	13,3	86,7
Anadil										
Türkçe	82,6	5700	25,0	75,0	4460	22,7	77,3	1240	33,4	66,6
Kürtçe	14,5	1465	46,2	53,8	851	46,1	53,9	614	46,4	53,6
Diğer	2,9	240	30,7	69,3	118	28,9	71,1	122	33,0	67,0
5 Bölge										
Batı	43,9	1876	23,1	76,9	1560	22,5	77,4	316	27,0	73,0
Güney	12,1	1013	27,1	72,9	709	25,9	74,1	604	29,9	70,1
Orta	22,0	1460	31,4	68,6	1069	26,9	73,1	164	43,3	56,7
Kuzey	6,4	868	23,3	76,7	651	18,0	82,0	65	29,8	70,2
Doğu	15,5	2188	41,3	58,7	1440	39,0	61,0	341	45,2	54,8
Hanehalkı refah düzeyi										
En düşük	15,6	1529	41,8	58,2	490	45,5	54,5	1039	40,1	59,9
Düşük	19,3	1542	35,3	64,7	1045	34,9	65,1	497	36,1	63,9
Orta	21,1	1586	30,0	70,0	1315	29,1	70,9	271	33,9	66,1
Yüksek	21,9	1485	25,0	74,9	1361	25,3	74,7	123	22,1	77,9
En yüksek	22,1	1263	14,1	85,9	1217	13,8	86,2	46	22,4	77,6
Toplam	100	7405	28,3	71,7	5429	25,8	74,2	1976	36,1	63,9

Ailenin değer yargıları, evliliğe yaklaşımı etkilemektedir. Kız çocuklarının sosyalleştikleri ortamda erken evliliklerin onaylanması, çocuk evliliklerinin önüne geçilmesindeki en önemli engeller arasındadır. TNSA-2008 sonuçlarına göre, dörtte üçü kentlerde yaşayan 15-49 yaş grubundaki kadın nüfusun büyük bir bölümü, 12 yaşına kadar en uzun süreyle ilçe merkezi veya köyde yaşamıştır. Köy ve ilçe merkezlerinde sosyalleşen kız çocukları, il merkezinde yetişenlere oranla daha erken evlenmişlerdir. Çocuk yaşta evlenen kadınlar açısından, kentleşmenin arttığı günümüz Türkiye'sinde, halen yaşanan yerin kent ya da kır olmasından bağımsız olarak 12 yaşına kadar yaşanan ortam belirleyicidir. Köy ve ilçe merkezinde sosyalleşen kız çocuklarının halen yaşadıkları yerin kırsal alan olması durumunda erken evlilik artmakta, kentlerde yaşayanlar arasında için ise azalmaktadır.

Kız çocuklarının çocuk yaşlarda evlenmelerinde anadil grupları önemli farklılıklar ortaya koymaktadır. Anadili Kürtçe olan kadınlar ile çoğunluğu Arapça olmak üzere anadili Türkçe'den farklı olan kadınlar daha erken yaşlarda evlenmektedir. Türkçe anadil grubundaki kadınların dörtte biri, diğer dil grubundaki kadınların yaklaşık üçte biri 18 yaşını bitirmeden evlilik hayatına başlamışken, bu oran anadili Kürtçe olan kadınlarda yüzde 46'ya yükselmektedir. Araştırma sırasında kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan anadili Kürtçe olan kadınların erken evlenme örüntüleri benzer düzeydedir.

Hanehalkı refah düzeyi ile kız çocuklarının erken evlendirilmesi arasında, hanenin refahı arttıkça erken evliliklerin payının azalması biçiminde, ters orantılı bir ilişki vardır. Türkiye genelinde, en düşük refah düzeyindeki hanelerde yaşayan kadınların yüzde 41,8'i, en yüksek refah düzeyinde olanların ise yüzde 14,1'i çocuk yaşta evlenmiştir. Refah düzeyi ile erken evlilik ilişkisi kentsel ve kırsal alanlar için benzerlik göstermektedir. Kentlerde yüksek ve en yüksek refah düzeyindeki hanelerde erken evlenme yüzdeleri 25,0'dan 14,1'e inerken, kırsal alanda bu iki refah düzeyindeki erken evlilikler yüzde %22 civarındadır. Kırsalda kadınların daha erken evlenmeleri, kırsal alanın ekonomik ve sosyal yapısının yanında kültürel faktörlerin etkisine işaret etmektedir. Hanelerin refah düzeyine benzer şekilde, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı da erken evlilikler açısından belirleyicidir. Daha öncede belirtildiği gibi, bölgeler arasında Doğu ve Orta Anadolu'da çocuk evlilikler daha yaygındır. Bölgelerde kent/kır

ayrımında her zaman kırsal alanda yüksek olan erken evlenme düzeyi Orta Anadolu bölgesinde dikkat çekicidir. Orta Anadolu'nun kentsel alanında Batı bölgelerine benzer seviyede olan çocuk evlilikleri, kırsal alanlarda Doğu bölgesi oranına yaklaşmaktadır.

Evliliklerin kuruluşuna ilişkin özellikler

Türkiye'deki evliliklerin kuruluşunda, evlilik kararının aileler tarafından verilmesi ve ardından evlenecek çiftin onayının alınması yaygın evlenme biçimidir. Kadınların onayını almadan ailelerin kararlaştırdığı evliliklerin ise yarıya yakını 18 yaşından önce yapılan evliliklerdir. Kentsel ve kırsal alanda yaşayan kadınlar için de, evlenme kararının kadınların onayının alınmadan verilmesi yüzde 55 civarındadır. Evliliğine kendisi karar veren ya da kaçarak evlenen kadınlar arasında erken evliliklerin yüzde 20,6 olması, erken evliliklerde aile kararının daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Kentlerde çocukluk çağını tamamlamadan kendi isteğiyle/kaçarak evlenme yüzde 18,3 iken, kırsal alanlarda yüzde 31'e çıkmaktadır (Tablo 4).

Başlık parasının ödendiği evliliklerin yaklaşık yarısı 18 yaşından önce gerçekleşmiştir. Yerleşim yerinin kent ya da kır olması, başlık parası açısından önemli bir farklılaşma yaratmaktadır. Kız çocuklarının "yabancıya gitmemesi" ya da sosyal çevrenin sınırlı olması gibi birçok nedene bağlı olarak akrabalarla evlenmesi durumunda, çocuk yaşta evlilikler daha fazladır. Akraba evlilikleri arasında daha yaygın olarak görülen birinci derece akrabalarla evliliklerde, erken yaşta evlenme oranı, kent ve kır fark etmeksizin yüzde 45 düzeyindedir.

Türkiye'de yaygın olan evlenme şekli, resmi ve dini nikâhın birlikte yapılmasıdır. Ancak, sadece dini nikâhla yapılan evliliklerde, 18 yaşından önce evlenenlerin oranı daha fazladır. Her iki nikâhın olduğu evliliklerin yüzde 28,1'i çocuk yaşlarda gerçekleşirken, sadece dini nikâhla yapılan evliliklerde bu oran yüzde 44,7'ye kadar yükselmektedir. Bu durum çocuk evliliklerinin büyük bir kısmının yasal olmadığını istatistiksel olarak ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Evliliklerinin kuruluşuna ilişkin özelliklere göre erken evlenme yüzdeleri: Türkiye toplamı, kent, kırsal, 2008

Evliliğin kuruluşuna ilişkin özellikler	Türkiye				Kent			Kırsal			
	%	n	Evlilik Yaşı		n	Evlilik Yaşı		n	Evlilik Yaşı		
			<18 Yaş	18 + Yaş		<18 Yaş	18 + Yaş		<18 Yaş	18 + Yaş	
Evlilik kararı	Aile kararı (onaylı)	44,9	3496	31,4	68,6	2430	29,4	70,6	1066	36,5	63,5
	Aile kararı (onaysız)	7,3	596	54,6	45,4	400	54,3	45,7	196	55,1	44,9
	Diğer (kaçırılma dahil)	0,9	63	53,0	47,0	40	52,1	47,9	23	50,0	50,0
	Kendi isteği (kaçma dahil)	46,9	3239	20,6	79,4	2552	18,3	81,7	687	30,6	69,4
Başlık parası	Evet	14,6	1358	49,0	51	781	49,6	50,4	577	48,1	51,9
	Hayır	85,4	6039	24,7	75,3	4642	22,6	77,4	1397	32,5	67,5
Akrabalık	Akrabalık yok	75,9	5434	23,9	76,1	4123	21,7	78,3	1311	32	68
	Birinci derece akraba	12,4	1032	45,8	54,2	2669	45	55	363	44,8	55,2
	İkinci derece akraba	11,7	931	38,4	61,6	633	34,4	65,6	298	45,9	54,1
Evlilik şekli	Resmi ve dini nikâh	93,3	6880	28,1	71,9	5122	25,7	74,3	1758	35,8	64,2
	Sadece resmi nikâh	3,3	181	16,8	83,2	130	16,2	83,8	51	18	82
	Sadece dini nikâh	3,3	329	44,7	55,3	166	41,4	58,6	163	48,7	51,3
	Hiç biri yok	*	13	*	-	9	*	*	4	*	*
Nikâh önceliği	Resmi nikâh	49,5	3024	21,0	79,0	2343	18,8	81,6	681	28,5	71,5
	Dini nikâh	50,5	3849	35,0	65,0	2777	32,6	67,4	1072	42,4	57,6
Eşler arasındaki yaş farkı	Kadın 2 yaş büyük	5	352	*	-	231	*	*	121	*	
	Yaklaşık aynı yaş	21,6	1523	21,1	78,9	1077	14	86	446	29,4	70,6
	Erkek 2-4 yaş büyük	29,9	2063	16,9	83,1	1538	18,5	81,5	525	25,0	75
	Erkek 5-9 yaş büyük	34,4	2405	39,0	61	1775	35,6	64,4	630	50,1	49,9
	Erkek 10 yaş büyük	9,1	698	45,9	54,1	520	43,7	56,3	178	53,0	47
Evde başkaları ile birlikte yaşama	Evet	61,3	4822	37,1	62,9	3226	35,3	64,7	1596	41,1	58,9
	Hayır	38,7	2573	14,3	85,7	2196	13,7	86,3	377	18,3	81,7
Eşler arasındaki eğitim farkı	Erkek daha eğitilmiş	36,4	2977	34,8	65,2	2109	33,5	66,5	868	38,6	61,4
	Kadın daha eğitilmiş	9,3	635	23,8	76,2	488	20,7	79,3	136	30,7	63
	Eğitim düzeyleri eşit	50,7	3388	22,5	77,5	2593	19,7	80,3	795	32,2	67,8
	İkisi de eğitimsiz	3,4	359	53,6	46,4	202	58,4	41,6	157	46,5	53,5
	Toplam	100	7405	28,3	71,7	5429	25,8	74,2	1976	36,1	63,9

Hakim kararıyla gerçekleşen çocuk evliliklerinin oranı ise ülke genelinde yüzde 16,8'dir. Sadece dini nikâh ile evlenen kırsal bölgelerdeki kadınlarda, erken evlilik daha yaygındır. Her iki nikâhın da yapıldığı evliliklerin yarısında resmi nikâh, diğer yarısında ise dini nikâh önce yapılmaktadır. Ancak, beklendiği gibi dini nikâhın önce yapıldığı evlilikler arasında daha yaygın olan çocuk yaşta evlilikler, kırsal alanlarda artmaktadır.

Evlilik yaşı, eşler arasındaki yaş ve eğitim düzeyi açısından da farklılaşmaları beraberinde getirmektedir. Kız çocuklarının evlendiği kişiler ile aralarındaki yaş farkının erkeğin lehine fazla olduğu durumlarda erken evlenme yüzdeleri artmaktadır. Eşleri ile aralarındaki yaş farkı 10 yaş ve üzeri olan kadınların yüzde 45,9'unun evliliği 18 yaşından önce gerçekleşmiştir. Kırsal alanlarda, kendilerinden 10 yaş büyük erkeklerle evlenen kadınların yarısından fazlasının evliliği, çocukluk dönemi tamamlanmadan yapılmıştır. Eşler arasındaki eğitim farkı açısından, çiftlerin her ikisinin de eğitim düzeyinin düşük olduğu durumda, evliliklerin yarıdan fazlasının çocuk yaşta gerçekleştiği görülmektedir. Erkeğin eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu evliliklerin yüzde 34,8'i, kadının daha iyi eğitime sahip olduğu evliliklerin yüzde 23,3'ü erken yaşlarda yapılmıştır. Evlilik kararında belirgin olan ailelerin rolü, evlilik sonrasında da devam edebilmektedir. Evliliğin ilk yıllarında genellikle erkeğin ailesi ve/veya akrabalarıyla yaşanması birçok ataerkil toplumda gözlenen yaygın bir uygulamadır. Birlikte yaşayanlara ilişkin bilgiye sahip olmamakla birlikte, evliliklerinin ilk yıllarında eşleriyle yalnız yaşamadıklarını, evlerini başkalarıyla paylaştıklarını belirtenler arasında çocuk yaştaki evlilikler daha fazladır. Bu oran kırsal alanlarda daha yüksektir.

Erken evliliği artıran riskler nelerdir?

Erken evlenme riskini hangi faktörlerin artırdığını, hangi faktörlerin kız çocuklarının 18 yaşından önce evlenmekten koruduğunu belirlemek ve bu faktörlerin etkisini ortaya koymak amacıyla lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan Türkiye toplamı, kent ve kırsal modellerinin her birinin, çocuk gelin sorununu açıklama yüzdesi sosyal araştırmalar açısından önemli düzeydedir. Tablo 5'de modeller için ayrı ayrı hesaplanan OR değerleri sunulmaktadır. Türkiye toplamı, kent ve kırsal modellerinin sonuçlarına göre çocuk gelin olma riskinin artmasında, kadınların eğitim düzeyleri en belirleyici faktördür. Kız çocuklarının eğitimlerinin artması, erken evlenme eğilimini azaltmaktadır. Türkiye geneline ilişkin modele göre, hiç okula gitmemiş veya ilköğretim birinci kademeyi tamamlamamış kadınların erken evlenme riski en az lise mezunu olan kadınlardan 10,2 kat daha fazladır. Çocuk gelin olma riski, 5 yıllık eğitimi tamamlayanlar için 5,9 kat, 8 yıllık eğitimi tamamlayanlar için ise 4,9 kattır. Eğitimin çocuk yaşta evlenme riskini azaltması, kentsel ve kırsal alanlar için de geçerlidir. Kentsel model, ülke geneline ilişkin modele benzer bir yapıdadır ve eğitim düzeyinin her

kademesindeki artış çocuk gelin olma riskini azaltmaktadır. Öte yandan, çocuk gelin olma riski, lise ve üzeri eğitime sahip kadınlara kıyasla kırsal alanlarda eğitimi olmayan/5 yıllık eğitimi tamamlamamış kadınlarda 11,3 kat, 5 yıllık eğitimi tamamlayanlarda ise 6,9 kat, 8 yıllık eğitimi tamamlayan kadınlar için tekrar 10,9 kat artmaktadır. Sekiz yıllık eğitimin zorunlu olmasına rağmen, kırsal alanlarda ortaöğretim düzeyindeki eğitime sahip olmak, kız çocuklarını erken evliliklerden koruyamamaktadır. Evlenince eğitimi terk etmenin yaygın olduğu Türkiye’de, 8 yıllık eğitimi tamamladıktan sonra liseye devam etmeyen kız çocukları için evlilik önemli bir seçenek olmaktadır. Sonuçlar, kırsal alanlar öncelikli olmak üzere kız çocuklarına lise düzeyinde eğitim sağlanmasının, çocuk yaşta gelin olma riskini azaltılacağına dikkat çekmektedir.

Kadınların anadillerinin Kürtçe ya da Arapça başta olmak üzere Türkçe dışındaki dillerden biri olması çocuk gelin olma riskini az da olsa artıran faktörler arasındadır. Betimsel analizlerde gözlenen belirgin fark, regresyon modellerinde gözlenmemekle birlikte, tüm modellerde kadınların anadilinin Türkçe olmaması, çocuk gelin olma riskini artırmaktadır. Anadil grupları açısından en belirgin farklılaşma (1,3 kat risk) kentlerde yaşayan ve anadili Arapça veya diğer diller olan kadınlar için gözlenmektedir. Kentsel yerleşimlerde anadili Kürtçe olan kadınlar açısından riskin 1,0 kat olması, çocuk gelin sorununun kentleşme ile birlikte azaldığına dikkat çeken bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5: Erken evlilikleri belirleyen faktörler: Türkiye toplamı, kent, kıy, 2008

		Türkiye OR	Kent OR	Kıy OR
Eğitim düzeyi	Eğitimi yok/İlkokulu bitirmemiş	10,8*	10,2*	11,3*
	İlköğretim birinci kademe	5,4*	5,5*	6,9*
	İlköğretim ikinci kademe	4,0*	4,9*	10,9*
	Lise ve üzeri	1,0	1,0	1,0
Anadil	Türkçe	1,0	1,0	1,0
	Kürtçe	1,0*	1,1*	1,1*
	Arapça ve diğer diller	1,3*	1,2*	1,2*
12 yaşına kadar yaşanan yer	İl merkezi	1,0	1,0	1,0
	İlçe merkezi veya köy	1,1*	1,2*	1,4*
	Yurtdışı	1,4*	1,4*	1,9*
Babanın okur-yazarlığı	Okur- yazar	1,0	1,0	1,0
	Okur- yazar değil	1,3*	1,2*	1,0*
Evlilik kararı	Aile kararı (onaylı)	1,1*	1,0*	1,0*
	Aile kararı (onaysız)	2,1*	2,0*	1,8*
	Diğer (kaçırılma dahil)	1,7*	1,9*	2,3*
	Kendi isteği (kaçma dahil)	1,0	1,0	1,0
Başlık parası	Evet	1,7*	1,6*	1,5*
	Hayır	1,0	1,0	1,0

Akrabalık	Akrabalık yok	1,0	1,0	1,0
	Birinci derece akraba	2,4*	2,2*	1,8*
	İkinci derece akraba	1,6*	1,7*	1,7*
Evlilik biçimi	Resmi ve dini nikah	1,0	1,0	1,0
	Sadece resmi nikah	0,9*	0,8*	0,6*
	Sadece dini nikah	1,1*	1,1*	1,1*
	Hiç biri yok	0,8*	0,5*	0,3*
Eşler arasındaki yaş farkı	Kadın 2 yaş ya da daha büyük	0,1*	0,1*	0,1*
	Yaklaşık aynı yaşta	0,6*	0,7*	0,8*
	Erkek 2-4 yaş daha büyük	1,0	1,0	1,0
	Erkek 5-9 yaş daha büyük	2,9*	2,9*	2,9*
	Erkek 10 yaş daha büyük	3,5*	3,3*	3,0*
5 Bölge	Batı	1,0	1,0	1,0
	Güney	0,9*	0,9*	0,9*
	Orta	1,6*	1,7*	2,0*
	Kuzey	0,9*	0,9*	1,0*
	Doğu	1,0*	1,0*	1,1*
Hanehalkı refah düzeyi	En düşük	1,7*	1,4*	0,7*
	Düşük	1,2*	1,3*	0,8*
	Orta	1,2*	1,2*	0,7*
	Yüksek	1,2*	1,1*	0,5*
	En yüksek	1,0	1,0	1,0
*p<0,05	R²	%31,5	%29,9	%24,6

Kırsal alanlarda daha fazla gözlenen çocuk gelin sorunu, kız çocuklarının sosyalleştikleri ortamın kent merkezleri dışında olması durumunda da karşımıza çıkmaktadır. İlk modele göre, 12 yaşına kadar ilçe merkezi ya da köyde sosyalleşmek kadınların erken evlenme risklerini 1,2 kat artırırken, yurtdışında sosyalleşmek 1,4 kat artırmaktadır. Kentlerde ve kırsal alanlarda yaşayan kadınlar açısından da aynı eğilim gözlenmektedir. Ancak, 12 yaşına kadar daha çok yurt dışında yaşamış ve halen kırsal alanda yaşamakta olan kadınlar, kent merkezinde sosyalleşmiş kadınlardan 1,9 kat daha fazla erken evlenme eğilimindedir. Bu sonuçlar, çocuk yaşta evliliklerin kırsal alanlarda toplumsal kabulünün daha yüksek olması ve yurt dışına göç eden ailelerin de daha çok kırsal kökenli olmaları ile ilişkili görünmektedir. Çocuk evliliklerine ailede karar vericinin özellikle baba olduğu ataerkil toplumlarda, babanın okur-yazarlığı da erken evlenme riskini etkilemektedir. Ülke genelinde, babaları okur-yazar olmayan kız çocuklarının erken evlenme riskleri, okur-yazar babaları olan kız çocuklarına göre daha fazladır. Babanın okur-yazar olması, çocuk gelin olma riskini kırsal alanda çok değiştirmezken, gelenekselliği yansıtan faktörlerin bu yerleşimlerde daha belirgin olduğuna işaret etmektedir.

Erken evlenme riskini artıran faktörlerden biri de, evlilik kararını kimin verdiğiyle ilgilidir. Regresyon sonuçları, betimsel sonuçlarla benzerlik göstererek, evlilik kararının kadın-

ların onayı dışında gerçekleşmesi halinde, erken evlenme eğiliminin arttığını göstermektedir. Evlilik kararını çiftin kendisinin vermesi ile kıyaslandığında, ailenin karar verip, kızın onayını aldığı durumlarda erken evlilikler 1,1 kat, kız çocuklarının onayının alınmadığı durumlarda 2,0 kat artmaktadır. Ayrıca, kırsal yerleşim yerlerinde gözlenen kaçırılma yoluyla evlilikler, erken evlenme eğilimini 2,3 katına çıkarmaktadır. Evlilik kurulurken başlık parası verilmesi, çocuk gelin olma riskini ülke geneli için 1,6 kat, kentlerde yaşayan kadınlar için 1,7 kat, kırsal alanlar için ise 1,5 kat artırmaktadır. Başlık parasında olduğu gibi, akraba evlilikleri de çocuk gelin olma riskini artırmaktadır. Akraba evliliklerinde en yüksek risk, birinci derece akrabalar ile yapılan evliliklerde gözlenmekte ve akraba olmayanlar referans alındığında, çocuk yaşta gelin olma riski 2,2 katına çıkmaktadır. Kentlerde birinci derece akrabalarıyla evlenen kız çocuklarının, erken evlenme eğilimi akraba olmayanlarla evlenenlere oranla 2,4 kat artarken, kırsal alanda bu risk 1,8 kattır.

Yasal evlenme yaşından önce bir strateji olarak uygulanan sadece dini nikâh ile yapılan evliliklerde çocuk gelin olma riski daha fazladır. Öte yandan, sadece resmi nikâhla evlenmek ile nikâhsız birlikte yaşamak, kadınların çocuk gelin olma eğilimlerini sırasıyla 0,8 kat ve 0,5 kat azaltmaktadır. Dini nikâh ile çocuk yaşta evlenme riski kent/kır açısından farklılaşmamaktadır. Betimsel sonuçlara paralel şekilde, eşlerin yaş farkının 5 yaştan büyük olması, çocuk yaşta evlenme riskini artırmaktadır. Çiftlerin aynı yaşlarda olması ve kadınların yaşça büyük olması ise çocuk yaşta evliliği azaltmıştır. Yaş farkının 2-4 yaş olduğu çiftler referans alındığında, erkeğin 5-9 yaş büyük olması çocuk gelin olma riskini 2,9 katına, 10 yaş ve daha büyük olması ise 3,3 katına çıkarmaktadır. Erkeğin yaşça büyük olduğu evliliklerin çocuk yaşta evlenme eğilimi artırması, kent/kır için de geçerlidir.

Hanehalkının refah düzeyi ile çocuk yaşta evlenme arasındaki ilişki, hanehalkı refahının artması ile erken evliliğin azalması yönündedir. En yüksek refah düzeyindeki haneler referans alındığında, refah düzeyi en düşük hanelerde yaşayan kadınlarda erken evlenme riski 1,4 kat artmaktadır. Kentlerdeki hanehalkı refah düzeyi ile erken evlilik ilişkisi ülke geneline benzer bir yapıdadır. Ancak, kırsal alanlarda yaşayan kadınlar için hanenin refah düzeyinin azalması, erken evlilik riskini azaltmaktadır. Ülke geneli ve kentlerden farklı olan bu sonuç, kırsal alan-

lar açısından çocuk gelin olma riskini artıran faktörler arasında, ekonomik koşulların yanı sıra kültürel özellikler ile geleneksel evlilik normlarının ön plana çıktığını düşündürmektedir. Bu değerlendirmede, hanehalkı refah düzeyi bilgisinin, kadınların evlenmeden önce yaşadıkları hanenin refah düzeyi ile evlendikten sonra yaşadıkları hanenin refah düzeyinin benzer olduğu varsayımına dayalı olduğu unutulmamalıdır.

Çocuk yaşta evlilik riskini artıran birçok faktörün, kırsal alanlarda yaşayan kadınlar açısından farklılaştığı görülmüştür. Farklı bölgelerde yaşamının çocuk yaşta evlenmeyle ilişkisi karşımıza betimsel sonuçlara benzemeyen bir örüntü çıkarmıştır. Batı bölgesi referans alındığında, ülke genelinde çocuk gelin olma riskinin Orta Anadolu bölgesinde 1,7 kat arttığı, Doğu bölgesinde Batı'ya benzer düzeyde olduğu, Güney ve Kuzey bölgelerinde ise azaldığı görülmektedir. Kırsal alana ilişkin modelde ise, Orta Anadolu bölgesindeki erken evlenme riski 2,0 katı düzeyindedir. Bu sonuçlar, bölge değişkeninin kadınların evlendikleri sırada yaşadıkları bölge değil araştırma tarihinde yaşadıkları bölge olduğu dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Yine de bu sonuçlar, betimsel analiz sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, Doğu bölgesinde her dönem daha yüksek olan çocuk gelinlerin, Orta Anadolu bölgesi açısından, özellikle de kırsal alanlarda önemli bir sorun olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, modelde yer alan çocuk gelinler sorununda etkili olan faktörler, çocuk gelinler sorununa kırsal alanların farklı dinamiklerine vurgu yapmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de ilk evlenme yaşlarının yıllar itibariyle ertelendiğini, ancak çocuk yaşta evlilikler sorununun halen var olduğunu göstermiştir. 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, 15-49 yaş grubundaki her 10 kadından yaklaşık 3'ü evlilik hayatına 18 yaşından önce başlamıştır. Evlenme yaşlarının ertelenmesinde gözlenen iyileşmenin çocukluk çağında evlenen kadınlar açısından aynı derecede etkili olmadığı görülmüştür. Son 15 yıllık dönemde, erken yaşta evlenen kız çocukları büyük oranda 15 yaş civarında evlenmişlerdir. Bir başka ifadeyle, evliliğin ertelenmesi yetişkin yaşlarda evlenen kadınlar açısından geçerli olmuştur.

“Eğitim şart”tan “kız çocukları için en az lise düzeyinde eğitim şart”a doğru...

Çalışmamızın sonuçlarından biri, günlük hayatımızda artık klasik bir söyleme dönüşmüş, skeçlerde bile konu edilen “eğitim şart” sözünün çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi için “*kız çocukları için en az lise düzeyinde eğitim şart*” şeklinde olması gerektiğidir. Eğitimi olmayan/ilköğretimi tamamlamamış kız çocukları, lise ve üzeri eğitimi olanlardan 10 kat daha fazla erken evlenme riski altındadır. Çocuk gelinlerin önlenmesinde eğitimin önemine dikkat çeken ve kız çocuklarının güçlenmeleri ve özgürleşmeleri açısından, eğitimin “yeterli” olmasa da “gerekli” bir koşul olduğunu belirten (Uçan Süpürge, 2012:71-87; TÜSİAD, 2000;2008) çalışmaları destekleyen araştırma sonuçlarımız, kız çocukları için en az lise düzeyi eğitime olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. İlköğretim ikinci kademeyi tamamlamak, ortaöğretimden 14-15 yaşlarında mezun olan kız çocuklarının bu yaşlarda evlenmelerini önlemekte yetersiz kalmaktadır. Kırsal alanlar için daha da göze çarpan bu durum, çocuk gelinlerin önlenmesinde kesintisiz en az 11 yıllık eğitimin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Erken evliliklerle mücadelede, yakın zamanda yasallaşan 4+4+4 eğitim modelinin kız çocuklarının eğitim düzeyine getirecekleri, 8 yıldan bile daha az eğitime katılma ve erken evlilikleri artırma risklerini taşıması nedeniyle izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Kız çocuklarının temel eğitime dahil olmalarıyla ilgili bir çalışma, anne ve babanın eğitim düzeyi, erkek çocuk sayısı ile annenin Türkçe konuşmasının etkili olduğunu ortaya koymuştur. İlköğretim ikinci kademe de ise, babanın eğitim düzeyinin kız ve erkek çocuklar için önemli olduğu vurgulanırken, kız çocuklarının ilköğretim ikinci kademe okullaşmasında, annenin gelenekselliğinin ve çalışmasının önemli etkiye sahip olduğu belirtilmiştir (Smits ve Hoşgör, 2006). Bizim çalışmamızın sonuçları da kız çocuklarının erken evlenmeleri ile anne ve babanın okur-yazarlığı arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Çocuk gelin sorununun bölgesi yok, kırsal değer yargısı var

Türkiye’de 1950’lerden itibaren gözlenen hızlı kentleşmenin gerisinde kalan kentleşme, kentlerin kırsal yapıya daha yakın olmasına neden olmuştur. Ulaşım, iletişim ile medya

erişilebilirliğinin kırsal alanlarda da yaygınlaşması, kır ve kent arasındaki farkın belirgin olmasını beraberinde getirmiştir. Kız çocuklarına sınırlı olanak sunan kırsal alanlarda erken yaşta evliliklerin her zaman daha fazla olması, erken evliliğin kırsal alanlarda toplumsal olarak kabul gören değer yargılarıyla ilişkisinin ön plana çıktığına işaret etmektedir. Ataerkil toplumsal yapının baskın olduğu toplumlarda görülen, kız çocuklarının erken yaşlarda evlendirilmeleri, kızların ailelerinin himayesinden çıkmadan, eşleri ve eşlerinin ailelerinin kontrolü altına girmelerini sağlayan bir mekanizma işlevini görmektedir. Kandiyoti'ye (1988) göre, Türkiye'yi de içine alan coğrafyada, klasik ataerkil yapı çerçevesinde, kuşakların birarada yaşadığı geniş aileler, ataerkilliği körükleyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapı, kadınlardan beklenen öncelikli rollerin eş ve anne olmak ile sınırlayarak pekiştirmekte ve bunu kız çocuklarının henüz 'gözleri açılmadan' evlendirilmeleri yoluyla sağlamaktadır. Ataerkil geniş aile yapısı ülkenin hiçbir zaman en yaygın aile tipi olmasa da, ataerkil ilişkilerin güçlü bir kültürel ideal teşkil ettiği ve kızların çok genç yaşlarda evlendirilerek kayınpederin hane reisi olduğu evlere gönderildikleri bilinmektedir. Bölgesel açıdan ise, Doğu'dan Batı'ya gidildikçe, ekonomik göstergelerin iyileşmesi ve sanayileşmenin artmasıyla şekillenen farklılaşma, çocuk evlilikleri için de geçerlidir. Çalışmamızın sonuçları, var olan Doğu Batı farklılaşmasına, Orta Anadolu bölgesinin de eklendiğini göstermektedir. Kadınların okur-yazarlık oranının nispeten daha yüksek olduğu Orta Anadolu bölgesinde çocuk yaştaki evliliklerin yüksek olması, eğitimin erken evliliklerde tek başına belirleyici olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca, bölge içinde kırsal alanlarda daha fazla gözlenen erken evlilik sorununun bölgelere özgü olmaktan çok, yerleşim yerleriyle ilgili bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocuk yaşta evlilikte dezavantajlı kadın grupları

Çalışmamızın bir başka sonucu da, ilk evlilik yaşının ertelenmesine rağmen, belirli özelliklere sahip kadınların çocuk yaşta evlenme konusunda daha dezavantajlı olmasıdır. Eğitim düzeyi düşük, babası okur-yazar olmayan, anadili Türkçe olmayan, çocukluğunu kentsel yerleşim yerleri dışında geçirmiş olan kız çocukları, erken evlenme riskine daha fazla maruz kalmaktadırlar. Belirtilen özelliklerin yanı sıra evliliklerinin kuruluşunda, onayları alınmadan aile kararı ile evlendirilen, evliliği birinci derece akrabalarla, başlık parası ödenerek ve sadece dini nikâh ile gerçekleşen ve eşler arasındaki yaş farkının 10 yaş ve üzerinde olduğu evliliklerde, kız

çocuklarının 18 yaşından önce evlenme riskleri artmaktadır. Çocuk gelin olma riskini artıran bu faktörlerin birden fazlasının yaşandığı durumlarda riskin boyutu büyümektedir. Örneğin, onayı alınmaksızın aile kararıyla, kendisinden en az 10 yaş büyük, birinci derece akrabasıyla, sadece dini nikâhla ve başlık parası ödenerek evlenen bir kadın, evlilik kararını kendi veren, eşiyse aralarında akrabalık ve fazla yaş farkı olmayan, resmi nikâhla başlık parası ödenmeden evlenen bir kadına kıyasla 17,6 kat daha fazla erken evlenme riskine sahiptir. Eğitim düzeyi ve bölge faktörlerinin de eklenmesiyle, erken evlenme riskinin daha da artacağı açıktır.

Evliliklerin kuruluşunda geleneksellik ve yasal düzenlemeler

Evliliğin ailelerin inisiyatifi ile başlaması, ardından kız çocuklarının onayının alınması ve bu onayın ne kadar olgunluk içerdiği tartışmalı bir konudur. On sekiz yaşını tamamlamadan önce çocuk sayılan ve yetişkin haklarına sahip olmayan kız çocuklarının evlilik kararını nasıl bir ortam ve ruh hali içinde verdikleri düşünülürse, kız çocuklarının onaylarının, çoğunlukla “evet” dışında bir seçeneği içermeyeceği anlaşılabacaktır. Kadınların mümkün olduğu kadar çabuk evlendirilmesinde, özellikle kırsal alanda, sadece ebeveynin değil, aile büyüklerinin de söz sahibi olması etkilidir. Kimi zaman akrabalarından biriyle evlendirilen, kimi zaman başlık parası yoluyla aileyi ekonomik olarak rahatlatan bu evliliklerde, eşler arasındaki yaş farkı da oldukça fazladır. Yaş farkının erkeğin lehine olduğu bu evliliklerde, kız çocukları aile içinde, güç ve statü kaybına uğramakta ve genellikle özerkliklerine kavuş(a)madan eşleri ve eşlerinin ailelerinin kontrolü altında yaşamaktadırlar. Aileler birçok nedenle kız çocuklarını evlendirirken, yasal evlenme yaşı gelene kadar dini nikâh ile evlilik yoluna başvurarak, yasal mekanizmanın dışına çıkmaktadırlar. Toplum tarafından meşru görülen bu durum, kız çocuklarının kuma olma ihtimalinin artmasına, cinsel istismara maruz kalmalarına, terk edilmeye, şiddete ve baskıya daha açık olmalarına neden olurken, yasalar devreye girmemektedir. Yasal düzenlemeler erken evliliklerin engellenmesinde sınırlı bir etkiye sahip olsa da, yasal yönden atılması gereken adımlar arasında, yasal evlenme yaşının 18'e yükseltilmesi ve kanun maddesinde belirtilen “olağanüstü durumlar” ve “pek önemli bir sebeple” ifadeleriyle 16 yaşındaki evliliklerin önünü açan koşulların yeniden değerlendirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu, Medeni Kanun ve Çocuk Koruma Kanunu arasındaki farklı çocukluk yaşı tanımlamalarının uyumlaştırılması bu açıdan alınacak önemler arasındadır.

Bu çalışmada, çocuk yaşta evliliği etkileyen sosyo-demografik özelliklerin etkileri üzerinde durulmuştur. Ancak, çocuk hakları ve kadının insan haklarına yönelik ihlallerden biri olan çocuk yaşta evlilik, kadının toplumsal yaşama katılımını azaltmanın yanında sağlıkla ilgili sorun yaşama olasılığını da artırmaktadır. Erken evlilik kararı veren aileler ve akrabalar başta olmak üzere, bu tür evlilikleri meşru gören toplumsal çevrenin konuya daha duyarlı hale gelmesinin sağlanması, sorunla mücadele açısından gereklidir. Kız çocuklarının erken evlendirilmeleri sürecinde doğrudan ya da dolaylı olarak yer alan belediye yetkililerinden, din görevlilerine, öğretmenlerden, erken yaşta evliliği onaylayan ve “olağanüstü durumlar” konusunda karar veren hakimlere kadar birçok kamu görevlisinin bu anlamda duyarlılığının artması sorunla mücadele açısından önem taşımaktadır. Toplumsal düzeyde duyarlılığın artırılması ve farkındalığın sağlanması, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı başta Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü olmak üzere birçok kamu kurumunun, sorunun önemini kabul ederek çalışmalarını bu alana yoğunlaştırılmalarıyla sağlanabilir.

Çalışmamızın sonuçları, istatistiksel düzeyde çocuk yaşta evlilikleri etkileyen faktörleri, araştırma verisiyle ortaya koymuşsa da, resmi düzeyde erken evliliklerin tespit edilmesi ve kayıtlarının tutulması önemlidir. Sorunun altında yatan nedenlerin anlaşılmasında, toplumsal meşruiyetin hangi mekanizmalarla sağlandığını ortaya koyan nitel araştırmalara da ihtiyaç olduğu açıktır. Bu çalışma ile sorunun öncelikli alanlarının ortaya çıkarılması amaçlandığı için, çocuk gelin olma riskini artıran çok sayıda faktör ele alınmıştır. Bu faktörler arasında öne çıkan eğitim, yerleşim yeri, bölge ve evliliklerin kuruluşuna ilişkin birçok özelliğin her birinin daha detaylı analiz edilmesi sorunun çözümünde yol gösterici olacaktır.

SUMMARY

Child marriages are defined as “Any marriage carried out below the age of 18 years, before the girl is physically, physiologically, and psychologically ready to shoulder the responsibilities of marriage and childbearing”. As one of the global problems, child marriages are generally observed in the developing countries including Turkey. This article aims to contribute to eliminate child marriages in Turkey by analyzing early marriages both for religious and official marriages. The data of this study is the “2008 Turkey Demographic Health Survey”. Besides the descriptive analysis, risk factors for child marriages are explored through logistic regression analysis.

Even though the age at first marriage has shown an increasing trend in the country, improvement in the age at first marriage has not been experienced in all of the sub-populations. The results of this study indicate that, 3 women out of 10 are married before reaching the age of 18, and the percentage of child marriages varies according to the basic demographic characteristics of women, urban/rural residence, regions and traditional family formation practices.

A significant finding of this study is the importance of women’s level of education in preventing child marriages. At least high school level of education is essential to protect women from child marriages, particularly in the rural areas. Following the completion of the compulsory period of education of 8 years at the ages of 14-15, the probability of being a child bride turns out to be higher for girls. The second important finding of this paper is the regional differences rather than urban/rural residence in the prevalence of child marriages. The child marriage has been found to be prevalent in the East region where education level of women is the lowest; it is followed by the Central region despite the relatively high level of women’s education in this region. This result underlines the influence of social and cultural factors in the child marriages in addition to the level of education. Moreover, the mother tongue of women, father’s literacy, childhood socialization place of women and traditional family formation practices as well as the household wealth level play significant role in the child marriages. In most of the child marriages, marriage decision was generally taken by the families with or without the consent of women. Among the traditional family formation practices, religious-only

marriages, cousin marriages, marriages with large spousal age difference and bride-price-paid marriages are the mostly observed factors.

This study highlights the risk factors of child brides and indicates that legal improvements are not always sufficient to prevent child marriages. In order to eliminate child marriages, to improve women's level of education, to make an effort to increase women's labor force participation and thus to empower women are all necessary but not sufficient implementations.

NOTLAR

(1) Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre "18 yaşına her insan" çocuktur ifadesini kullanmaktadır (UNICEF, 2004: 5) Çocuk Koruma Kanunu'nun üçüncü maddesi de çocuğu "Daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi" olarak tanımlamaktadır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005).

(2) 1993, 1998, 2003 ve 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmaları

(3) TNSA-1993'de 6519, TNSA-1998'de 8576, TNSA-2003'de 8075 ve TNSA-2008'de 7405 kadınla görüşülmüştür.

(4) 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması'na göre iki veya daha çok evlenen kadınların oranı %2,8'dir.

(5) Araştırmalarda yaş bilgisi tamamlanmış yaş olarak tanımlanmıştır.

(6) Geleneksel 5'li yaş grupları: (15-19), (20-24), (25-29),(30-34),(35-39),(40-44),(45-49) biçimindedir.

Açıklama: Bu çalışmanın yapılmasını teşvik eden Prof. Dr. Yıldız Ecevit'e çalışmanın başından itibaren gösterdiği ilgi, katkı ve emek için, Doç. Dr. Alanur Çavlin Bozbeyoğlu'na makaleyi okuyarak görüşlerini bildirdiği için çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ASAGEM)

2010 **Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması**, Ankara: ASAGEM Yayınları, Yayın No: 145.

AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI, AİLE VE TOPLUM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (ATHGM)

2012 **Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması 2011**, Ankara: Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

ALTUNTEK, Serpil

1993 “Van Yöresinde Akraba Evliliği”, **Gelenek Görenek ve İnançlar Dizisi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:14.

BATES, Lisa M., Maselko JOANNA ve Ruth Schuler SIDNEY

2007 “ Women’s Education and the Timing of Marriage in the Next Generation: Evidence from Rural Bangladesh”, **Studies in Family Planning**, Cilt: 38, No:2, s.101-112.

BEDER-ŞEN, Rahime

1996 “**Evliliğin Kuruluşuna İlişkin Özelliklerin Doğurganlık ile İlişkisi**”, (yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi) Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

BITTLES, Alan H.

1994 “ The Role and Significance of Consanguinity as a Demographic Variable”, **Population and Development Review**, Cilt:20, No: 3, s. 561-584.

CALDWELL, Bruce K.

2005 “**Factors Affecting Female Age at Marriage in South Asia**”, paper presented in at the XXV International Conference of the International Union for the Scientific Study of Population, Tours, France.

CLARK, Jo Cari, Jay SILVERMAN, Manal SHAHROURI, Susan EVERSON-ROSE ve Nora GROCE

2010 “The Role of the Extended Family in Women’s Risk of Intimate Partner Violence in Jordan, **Social Science and Medicine**, Cilt:70, s.144-151.

CHOE, Minja Kim, Shyam THAPA ve Vinod MISHRA

2005 “Early Marriage and Early Motherhood in Nepal”, **Journal of Biosocial Science**, Cilt:37, No:2, s.143-162.

ÇOCUK KORUMA KANUNU

2005 **Çocuk Koruma Kanunu**, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1527.html>

DAS GUPTA, Monica

1996 “Life Course Perspectives in Women’s Autonomy and Health Outcomes”, **Health Transition Review**, Cilt:6 (supplement), s.213-231.

FUSSELL, Elizabeth ve Alberto PALLONI

2004 “Persistent Marriage Regimes in Changing Times, Journal of Marriage and Family, **Special Issue International Perspectives on Families and Social Change**, Cilt:66, No: 5, s.1201-1213.

GÖKŞEN, Fatma, Zeynep CEMALCILAR ve Can Fuat GÜRLESEL

2006 **Türkiye’de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, Eğitimde ve Toplumsal Katılımda Cinsiyet Eşitliği Sağlanması Projesi**, AÇEV, ERG ve KA-DER. http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/A%C3%87EV_Okulu%20Terk%20Raporu.pdf

GÜLER, Özkan ve Hüdaverdi KÜÇÜKER

2010 “Early Marriages Among Adolescent Girls in Afyonkarahisar, Turkey”, **European Journal of General Medicine**, Cilt: 7, No:4, s.365-371.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE) ve Macro International Inc.

1994 **1993 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE) ve Macro International Inc.

1999 **1998 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, HÜNEE, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Teşkilatı.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE)

2004 **2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, HÜNEE, Sağlık Bakanlığı Ana

Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı ve Avrupa Birliği, Ankara.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ (HÜNEE)

2009 **2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması**, HÜNEE, Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve TÜBİTAK, Ankara.

HERVISH, Alexandra ve Charlotte FELDMAN-JACOBS

2011 “Who Speaks For Me”, **Population Reference Bureau Policy Brief**.

INTERNATIONAL PLANNED PARENTHOOD FEDERATION (IPPF), THE FORUM ON MARRIAGE AND THE RIGHTS OF WOMEN AND GIRLS ve UNITED NATIONS FOR POPULATION ASSOCIATION

2007 **Ending Child Marriage: A Guide for Global Policy Action**, London., Ankara: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Yayınları, s.49-71.

KANDİYOTİ, Deniz

1988 “Bargaining with Patriarchy”, **Gender and Society** Cilt:2, No:3, s.274-290.

KOÇ, İsmet, Attila HANCIOĞLU ve Alanur ÇAVLİN

2008 Demographic Differentials and Demographic Integration of Turkish And Kurdish Populations in Turkey, **Popul Res Policy Rev**, Cilt:27, s.447-457.

KOÇ, İsmet

2008 Prevalence of Sociodemographic Correlates of Consanguineous Marriages in Turkey, **Journal of Biosocial Science**, Cilt: 40, No:1, s.137-148.

MALHOTRA, Anju

1997 “Gender and Timing of Marriage: Rural-Urban Differences in Java”, **Journal of Marriage and Family**, Cilt:59, No:2, s.434-450.

MATHUR, Sanyukta, Margaret Grene ve Anju MALHOTRA

2003 **Too Young to Wed: The Lives, Rights, and Health of Young Married Girls**, International Center for Research on Women.

MIKHAIL, Susanne Louis B

2002 “Child Marriage and Child Prostitution: Two Forms of Sexual Exploitation”, **Gender and Development**, Cilt:10, No: 1,s. 43-49.

OTOO-OYORTEY, Naana ve Sonita POBI

2003 “Early Marriage and Poverty: Exploring Links and Key Policy Issues”, **Gender and Development**, Cilt:11, No: 2, s.42-51.

SANTHYA, K.G., Usha RAM, Rajib ACHARYA, Shireen J. JEJEEBHOY, Faujdar RAM, ve Abhishek SINGH

2010 “Associations between Early Marriage and Young Women’s Marital and Reproductive Health Outcomes: Evidence from India”, **International Perspectives on Sexual and Reproductive Health**, Cilt:36, No: 3, s.132-139.

SINGH, Susheela ve Renee SAMARA

1996 “Early Marriage among Women in Developing Countries”, **International Family Planning Perspectives**, Cilt: 22, s.148-157.

SIR AYTEKİN, İlhan KAYA, Mehmet Cemal KAYA ve Yasin BEZ

2012 “Erken Yaş Evlilikleri: Diyarbakır Örneği”, iç. **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Bildiri Kitabı** (der. Dolunay ŞENOL, Sıtkı YILDIZ, Talat KIYMAZ, Hasan KALA), Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları,

SMITS, Jeroen ve Ayşe GÜNDÜZ-HOŞGÖR

2006 “Effects of Family Background Characteristics on Educational Participation in Turkey”, **International Journal of Educational Development**, Cilt: 26, s.545-560.

TÜRK MEDENİ KANUNU (TMK)

2001 **Türk Medeni Kanunu**, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4721.html> (son erişim tarihi Temmuz 2012).

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KADIN ERKEK FIRSAT EŞİTLİĞİ KOMİSYONU

2010 **Erken Yaşta Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu**, Ankara: TBMM Basımevi.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK)

2011 **İstatistiklerle Kadın**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Yayın No:3660.

Türkiye Sanayi ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)

2000 **Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul: TÜSİAD Yayın No: T.SÜAD-T/2000-12/290..

Türkiye Sanayi ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri: Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Çalışma Yaşamı ve Siyaset Raporunun Güncellenmesi, İstanbul: TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD_T/2008-07/468, KAGİDER Yayın No:001.

UÇAN SÜPÜRGE

2011 **Küçük Yaşta Evlilik Büyük Geliyor: Çocuk Gelinler**, Ankara: Uçan Süpürge Yayınları.

UNITED NATIONS CHILDREN’S FUND (UNICEF)

2001 **Early Marriage: Child Spouses**, UNICEF Innocenti Research Center, Florence Italy, No:7.

UNITED NATIONS CHILDREN’S FUND (UNICEF)

2004 **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, http://www.asayis.pol.tr/belge/cocuk_haklari_soz-lesmesi.pdf (son erişim tarihi 24.07.2012)

UNITED NATIONS CHILDREN’S FUND (UNICEF)

2005 **Early Marriage: A Harmful Traditional Practice**, A Statistical Exploration.

UNITED NATIONS CHILDREN’S FUND (UNICEF)

2007 **Progress for Children: A World Fit for Children Statistical Review. Protecting against Abuse, Exploitation and Violence: Child Marriage**, http://www.unicef.org/progressforchildren/2007n6/index_41401.htm (son erişim tarihi 8 Ağustos 2012)